

**ҲАЁТГА ҚАРШИ ЖИНОЯТЛАРНИНГ ВИКТИМОЛОГИК
ПРОФИЛАКТИКАСИ БЎЙИЧА ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР ТАЖРИБАСИ**

Абдумуталипов Яхёбек Олимжон ўғли
ИИБ Академияси 3-босқич 304-гуруҳ курсанти

Бугунги ривожланиб бораётган замонда ҳар бир давлат ўзининг миллий қонунчилиги ҳамда хориж тажрибаси асосида ҳуқуқбузарликлар сабаблари ва шарт-шароитларини аниқлаш ҳамда уларни бартараф этиш фаолиятини турлича йўллар, усуллар билан таъминлайди. Ушбу соҳада ҳар бир давлат ўзига хос тажрибага эга бўлиб, уларни ўрганиш ҳамда юртимизда ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш фаолиятига татбиқ этиш бугунги куннинг долзарб талабларидан биридир. Ҳар бир ҳуқуқ тизимини ўрганишда, авваламбор, унинг манбалари билан танишиб чиқиш орқали шу ҳуқуқ тизими ҳақида, шунингдек, унинг ўзига хос хусусиятларини, шу жумладан ҳуқуқ тизими ҳақида етарлича маълумот олиш мумкин.

Демак, ҳуқуқ манбаси – бу ҳуқуқ нормалари ифодаланган шаклдир.

Ҳозирги кунда жиноят ҳуқуқи манбаи бўлган, ҳуқуқий акт ҳисобланадиган Жиноят кодекси дунё давлатлар ҳуқуқ тизимининг соҳаларидан бири бўлган жиноят ҳуқуқини асосини ташкил қилади.

Шу сабабли бир неча давлат жиноят қонунчилигининг қисқача ривожланиш тарихи ҳамда манбалари ҳақида қуйидагиларни келтириш мумкин:

Франция дунёнинг ривожланган мамлакатларидан бири бўлган ҳамда узоқ тарихга эга давлатдир. Ушбу давлатнинг Жиноят кодекси (ҳозирда амалда бўлган) Наполеон Бонапарт ҳокимияти даврида, яъни 1810 йилда вужудга келган, салкам бир юз саксон йилдан ортиқ муддат амалда бўлган Жиноят кодексининг ўрнига қабул қилинган.

Ушбу Жиноят кодекси 1992 йил 22 июлда қабул қилинган ҳамда 1994 йил биринчи мартдан кучга кирган [1]. Франция Республикаси фақатгина ёзилган ҳуқуқ эмас, балки ҳуқуқ тизимида биринчилардан бўлиб ҳуқуқ нормалари кодификациясини амалга оширган мамлакатдир.

Ҳозирда амалда бўлган Жиноят кодекси лойиҳасини ишлаб чиқиш XIX асрдан бошланган эди. 1887 йил унинг лойиҳасини ишлаб чиқиш учун биринчи комиссия тузилиб, 1892 йил 112 моддадан иборат кодекс лойиҳаси тайёрланиб, эълон қилинган. Кейинчалик бу лойиҳа амалдаги кодекснинг умумий қисми бўлиб қолди. 1930 йилларда Пол Мартер бошчилигида иккинчи комиссия тузилди. 1981 йил 9 октябрда ўлим жасосии бекор қилиш билан жиноят ҳуқуқида ижтимоий ҳимоя назарияси кучайди. Амалдаги Жиноят кодекси мураккаб тузилишга эга. Жиноят Кодекси икки қисмга бўлинади: биринчи қисм қонунчиликка оид, иккинчи қисм эса регламентлаштирилган деб номланади.

Регламенлаштирилган қисм Давлат Кенгаши томонидан қабул қилинган декретлардан иборат. Жиноят кодекси жами еттита “китоб”дан иборат, шулардан бешин-чиси ва еттинчиси қисман регламенлаштирилган. Юқоридаги икки қисмининг моддалари саноқ тартибида деярли фарқ йўқ. Лекин ўзига хос хусусияти, масалан, “131-12”деб ёзилган бўлса, бунда биринчи сон китоб, ундан кейингиси бўлим, боб ва айнан модданинг тартиб рақамини билдиради. Регламентлаштирилган қисм моддаларининг соноқ тартибига қўшимча “R” ҳарфи ёзилади.

Бугунги кунда бир қатор давлатларда, жумладан Швеция, Албания, Белгия, Люксембург, Нидерландия, Япония, АҚШнинг айрим штатлари ва бошқа мамлакатларда эвтаназия қонунийлаштирилган (айрим давлатларда эвтаназияни қонунийлаштиришга қаратилган чоралар кўрилмоқда, жумладан, Чехия, Италия, Австралия, Буюк Британия ва бошқ.). Аммо Ўзбекистон Республикасида эвтаназияга рухсат берилмаган. Шу нуқтаи назардан Республикада жабрланувчининг илтимосига кўра (тузалмас даражада йўлиққан касалнинг кимдандир ўзини ўлдиришини илтимос қилиши ва ҳоказо) ўлдирган шахс жиноий жавобгарликдан озод қилинмайди. Бундай ҳолда айбдорнинг қилмиши Жиноят кодекси 97-модданинг биринчи қисми билан квалификация қилинади. Мамлакатда ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш тизими марказлашмаган бўлиб, ўлкалар ҳуқуқ-тартибот хизматлари махсус тартиб бўйича давлат органларидан фарқланади¹¹⁶. Ўлкалар полициялари тартибни сақлаш, криминал, сууда тартибни сақлаш, сафарбарлик, конституцияни қўриқлаш каби полиция идораларидан ташкил топган бўлиб, улар ичида жамоат тартиби ва хавфсизлигини таъминлаш билан тартибни сақлаш полицияси шуғулланади. Мамлакатнинг ҳар бир ўлкасида ўз қонунчилиги ва идоравий ҳужжатлари амал қилса-да, тартибни сақлаш полициясининг фаолияти ҳамма ўлкаларда бир хил: ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ва криминал полиция етиб келгунига қадар кечиктириб бўлмас тезкор-қидирув чора-тадбирларини амалга ошириш; йиғилиш, митинг ва намойишлар вақтида жамоат тартиби ва хавфсизлигини таъминлаш; жамоат жойларида тартибни сақлаш, алоҳида аҳамиятга эга иншоотлар ва ҳукумат биноларини қўриқлаш; кўча ҳаракатини тартибга солиш ва йўл ҳаракати хавфсизлигига риоя этилишини назорат қилиш; ушланганларни конвой қилиш ва суд муҳокамалари вақтида қўриқлаб туриш; ёнғин хавфсизлиги, санитария-эпидемиология ва бозорларда савдо қилиш қоидаларига риоя этилишини назорат қилиш; паспорт тизимини назорат қилиш; умум қабул қилинган ўлчов

¹¹⁶ Лазерев В. В., Болтенко Ю. Н. Компетенция органов местного самоуправления Германии в сфере правопорядка // Местное самоуправление: теория и практика. Труды Академии Управления. – М., 1998. – С. 215.

ва оғирлик бирликларига риоя этилишини назорат қилиш; меҳмонхона, ресторан, бар, казино, лотерея ва тотализаторларда қоидаларга риоя этилишини назорат қилиш; ўрмонни кўриқлаш; маҳаллий фуқаро мудофаасини амалга ошириш; қаровсиз қолган вояга етмаганлар ва ўсмирларни назорат қилиш кабилардан иборат. Германияда маҳаллий ҳокимият органига раҳбарлик қилувчи шахс ҳудуддаги полиция ташкилотининг ҳам биринчи амалдори ҳисобланади. Бинобарин, айрим ўлкалар полициялари бутунлай ёки қисман давлатга қараса, баъзилари коммунал муассасалар ҳисобланади¹¹⁷. Мамлакат жамоат тартибини сақлаш полициясида 160–165 минг нафар ходим хизмат қилади¹¹⁸. Европа мамлакатлари орасида жамоат тартиби ва хавфсизлигини таъминлаш соҳасида яна бир ўзига хос жиҳатга эга бўлган тизим Францияда шаклланди. Тарихан Европанинг бошқа давлатлари сингари марказлашмаган ва ҳокимиятнинг турли институтларига бўйсунган Франция полицияси бугунги кунда Ички ишлар вазирлиги тизимида бирлашган икки асосий марказий институт – Миллий полиция ва Жандармериядан иборат. Франция Ички ишлар вазирлиги ўз фаолиятини икки соҳада амалга оширади. Биринчиси бевосита полиция фаолияти бўлса, иккинчисининг фаолияти ички ишлар, ижтимоий ва маъмурий соҳалардаги кенг кўламли турли хил муаммоларни ҳал этишда акс этади. Шу боис, Ички ишлар вазирлиги Миллий полиция ва Жандармерия фаолиятига раҳбарлик қилиши билан бирга, мамлакатда сиёсий партиялар ва бирлашмаларни рўйхатга олиш, маҳаллий ҳокимият органлари фаолияти устидан назоратни амалга ошириш, давлатнинг фуқаро муҳофазасини таъминлаш каби бир қатор ижтимоий-сиёсий вазифаларни ҳам амалга оширади. Франциянинг тўлиқ маҳаллий бюджет ҳисобидан таъминланадиган муниципал полицияси шаҳарлар ва бошқа аҳоли турар жойларида жамоат тартибини сақлайди ҳамда хавфсизлигини таъминлайди ва бу борада улар Миллий полиция билан узлуксиз ҳамкорликда фаолият олиб борадилар. Франция ИИБ Миллий полицияси сингари Бош дирекция раҳбарлик қилувчи ҳарбийлашган Миллий жандармерия ҳам жамоат хавфсизлигини, аҳолининг тинчлиги ва осойишталигини таъминлашда муҳим ўрин тутди. Жандармерия қишлоқ ҳудудларида ва мамлакат аҳолисининг ярмини, давлат ҳудудининг 90 фоизини ташкил этувчи унча катта бўлмаган шаҳарларда полиция вазифасини бажаради.

Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги ва айрим ривожланган хориж давлатлари жиноят ҳуқуқининг ўзига хос хусусиятлари фанини ўқитишдан мақсад: талабаларга жиноят қонуни нормаларини қўллашга доир назарий билимлар ва кўникмаларни ўргатиш, шунингдек специфик хусусиятларига кўра

¹¹⁷ Лазерев В. В., Болтенко Ю. Н. Компетенция органов местного самоуправления Германии в сфере правопорядка // Местное самоуправление: теория и практика. Труды Академии Управления. – М., 1998. – С. 217.

¹¹⁸ Полиция Германии: История и современность. – М. 2000. – С. 80–81.

жиноят таркибларини ажратиш ҳамда уларни квалификация қилишда мустақкам билимларни шакллантиришдир.

Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги ва айрим ривожланган хориж давлатлари жиноят ҳуқуқининг ўзига хос хусусиятлари фанининг вазибалари қуйидагилардан иборат: талабаларда Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги ва айрим ривожланган хориж давлатлари жиноят ҳуқуқи тўғрисида чуқур билимларни шакллантириш; амалдаги Жиноят кодекси нормаларини тўғри шарҳлаш ва қўллай олиш қобилиятини ривожлантириш. Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги ва айрим ривожланган хориж давлатлари жиноят ҳуқуқининг ўзига хос хусусиятлари фанни талабаларда шахснинг ҳуқуқ ва эркинликларига, давлат ва жамият манфаатларига, мулкчиликка, атроф муҳитга, инсоният ҳавфсизлигига нисбатан жиний тажовузлардан ҳимоя қилиш ҳамда жиний жавобгарликка асосиз жалбқилишдан ҳимоя қилувчи восита бўлмиш, жиний қонунчилигига нисбатан чуқур ҳурматни тарбиялаш учун мўлжалланган.

МДХ давлатларида ҳаётга қарши жинийларга жазо тайинлаш:

Деярли барча мамлакатлар жиний қонунчилигида умрбод озодликдан маҳрум қилиш жазоси ўлим жазосига муқобил жазо сифатида ҳаётга суиқасд қилишдан иборат ўта оғир жинийлар содир этилганда ва суд томонидан бошқа енгилроқ жазо тайинлаш мумкин эмас деб топилган ҳолатларда қўлланилади. Хорижий мамлакатлар жиний қонунчилигида умрбод озодликдан маҳрум қилиш жазоси икки кўринишда ижро этилиши билан фарқланади.

Жумладан, умрбод қамоқ тариқасида ҳамда умрбод озодликдан маҳрум қилиш тариқасида. Қамоқ тариқасида умрбод озодликдан маҳрум қилиш жазоси ижро этилганда маҳкумни батамом ажратган ҳолда махсус камераларда сақлашдан иборатдир. Умрбод озодликдан маҳрум қилиш тарзда ҳукм ижро этилган ҳолларда маҳкум махсус ижро этиш калониялари ёки турмага жойлаштириш орқали ижро этилади.

Озорбойжон Республикаси Конституциясида мустақкамланган шахснинг ҳамда фуқаронинг жисмоний, шахсий ҳамда маънавий ҳуқуқлари дахлсизлиги 2-бўлимда таъкидлаб ўтилган. Бўлимнинг XVIII бобида шахснинг ҳаёти ва соғлиғига қарши жинийлар тавсифланади. Бу бобда бир неча янги моддалар киритилган. Масалан, 135 моддада “Эвтаназизия”, 136-моддада “Ноқонуний сунъий уруғлантириш ҳамда эмбрион ўрнатиш, тиббий стредизация”, 137 моддада “Инсон терисини ва органларини транслантация қилиш учун олишга мажбурлаш ҳамда уларни олиб сотиш”, 138 моддада “Ноқонуний биотиббий текширувлар ўтказиш, таъқиқланган диагностика усулларини қўллаш” ва бошқа шунга ўхшаш моддалар.

Бундан ташқари, Азарбайжон Республикаси умрбод озодликдан маҳрум қилиш жазоси асосий жазо тури сифатида Озарбайжон Республикаси Жиний кодексининг 57-моддасида белгиланган бўлиб, асосан тинчлик ва инсоният ҳавфсизлигига, шахснинг ҳаётига қарши жинийлар, Конституциявий тузумга

Осиёда маъмурий ҳудудларда жамоат тартиби ва хавфсизлигини таъминлаш соҳасида ўзига хос тизимга эга давлатлардан бири – Япония. Мамлакатда полиция ташкил этилган 1874 йилдан 1947 йилга қадар бутун бир марказлашган тизим шаклланган бўлса, урушдан кейин 1954 йилда қабул қилинган «Полиция ҳақида»ги қонунга мувофиқ, давлат аппаратида полиция кучларига раҳбарлик ва умумий назоратни амалга ошириш вазифаси тўғридан-тўғри Бош вазирга бўйсунувчи Жамоат хавфсизлиги давлат комиссиясига топширилган.

Жойлардаги Жамоат хавфсизлиги префектурал комиссиялари эса маҳаллий префектура губернаторига бўйсунди¹¹⁹. Қонунга мувофиқ, жамоат хавфсизлиги давлат комиссияси ўз функцияларини амалда полиция бош бошқармасига кўрсатмалар бериш орқали бажаради. Япония полициясининг ташкилий тузилиши ва фаолиятида муайян марказлашганлик мавжуд бўлиб, Токио полиция бошқармаси ва бошқа префектурал штаблар устидан тегишли жамоат хавфсизлиги комиссиялари билан бирга, полиция бош бошқармаси ва маҳаллий полиция бошқармаларининг бошлиқлари раҳбарлик ва назоратни амалга оширадилар. Мамлакатда тўлиқ иш кунда ишлайдиган, қасамёд қабул қилган полициячилар сони ҳар 1000 нафар аҳолига 2,4 нафар, катта шаҳарларда эса 2,3 нафардан тўғри келади¹²⁰. Хорижий давлатлар жамоат тартиби ва хавфсизлигини таъминлаш тизимида таянч пунктларининг тутган ўрни. Ўзбекистондаги таянч пунктларига ўхшаш тузилмалар Россияда «тартибни сақлаш таянч пунктлари» деб номланиб, уларнинг мақсади жамоатчилик асосида фаолият кўрсатувчи ташкилотларнинг фаоллигини ошириш ҳамда давлат органлари билан ҳамкорлигини яхшилашдан иборат¹²¹. Тартибни сақлаш таянч пунктлари жамоатчилик органи ҳисобланиб, унга кирувчи жамоатчилик тузилмаларининг келишилган ҳолда фаолият кўрсатиши Кенгашлар томонидан таъминланади¹²². Россия Федерациясида ички ишлар органлари тизими милициядан полицияга ўзгартирилгандан кейин мамлакатда тартибни сақлаш таянч пунктлари «полиция участка пунктлари» сифатида номлана бошлади. Полиция участка нозири – полиция участка пунктларининг асосий субъектларидан бири бўлиб, уларнинг фаолияти Федерация ИИВнинг 2012 йил 31 декабрдаги буйруғи билан тасдиқланган «Полиция участка нозирларининг

¹¹⁹ Уэда К. Преступность и криминология в современной Японии / Пер. с яп. – М., 1989. 1– С. 151–152.

¹²⁰ Криминология / Под ред. Дж.Ф. Шели / Пер. с англ. – СПб., 2003. – С. 466–470. 4 Административная деятельность ОВД. – М., 2006. – С. 17–18.

¹²¹ Административная деятельность ОВД. – М., 2006. – С. 17–18.

¹²² Административная деятельность органов внутренних дел. Часть особенная. / Под ред. д-ра юрид. наук, проф. А.П. Коренева. – М., 1999. – С. 70.

фаолиятини ташкил этиш масалалари»га доир буйруқ¹²³ асосида ташкил этилади. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда полиция участка нозирларининг асосий хизмат вақти маъмурий ҳудудда ўтиши белгиланган бўлиб, улар жамоат бирлашмалари билан ҳамкорликда тадбирлар олиб бориш зарурати туғилганида полиция участка пунктларида фаолият кўрсатадилар¹²⁴. Ўтказилган социологик сўров натижаларидан маълум бўлишича, мамлакат аҳолисининг 70 фоизи ҳудудий яқинлиги ва тезкор ҳаракат қилиш имкониятини инобатга олиб, полиция участка нозирларига мурожаат этишни маъқул кўрадилар¹²⁵. «Полиция тўғрисида»ги қонуннинг 7-моддасига кўра, полиция участка нозирларини маъмурий ҳудудда хизмат олиб боришга мўлжалланган бино билан таъминлаш, мазкур бинони мебель, тегишли техника ва алоқа воситалари билан таъминлаш, техник жиҳатдан эксплуатация қилиш федерал бюджет маблағлари ҳисобидан амалга оширилади¹²⁶. Россия Федерациясида полиция участка нозирларини лавозимга тайинлаш ва ундан озод этиш туман, шаҳар ички ишлар органи бошлиғи томонидан маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органининг розилиги билан амалга оширилади. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда полиция участка нозирларига, жамоат тартиби ва хавфсизлигини таъминлаш, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишдан ташқари, яна бир қатор вазифалар юклатилган¹²⁷. Шунингдек, Россия Федерациясининг бир қатор ҳудудий ички ишлар органлари тизимида полиция участка нозирининг ёрдамчиси лавозими мавжуд бўлиб, ушбу лавозимга қабул қилинган ҳар бир ходим туман, шаҳар ички ишлар органи бошлиғининг буйруғи билан муайян полиция участка нозирига бириктирилади ҳамда унинг раҳбарлигида хизмат қилади. Полиция участка нозирининг жиноят ва ҳуқуқбузарлик ишлари юзасидан мустақил процессуал қарор қабул қилишдан ташқари барча ҳуқуқ ва мажбуриятларидан унинг ёрдамчиси ҳам

¹²³ Приказ МВД России от 31.12.2012 № 1166 «Вопросы организации деятельности участковых уполномоченных полиции» / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: – URL: <http://www.rg.ru//uchastkoviedok.html>. (дата обращения: 18.03.2018).

¹²⁴ Правовое регулирование деятельности органов внутренних дел: Сб. нормативно-правовых актов. – Т.1 / Отв. ред. В.А. Васильев. – М., 2001. – С. 315.

¹²⁵ Мышляев Д. Н. О роли участковых инспекторов милиции в предупреждении административных деликтов, посягающих на общественный порядок// Проблемы деятельности служб общественной безопасности на современном этапе. – М., 2000. – С. 100.

¹²⁶ Федеральный закон Российской Федерации от 07.02.2011 г. N 3ФЗ «О полиции» (редакция от 13.07.2015) / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: – URL: <http://sudact.ru/law>. (дата обращения: 14.06.2015). 6 Организация деятельности участковых уполномоченных милиции: учебное пособие. – Екатеринбург, 2002. – С. 7.

¹²⁷ Правовое регулирование деятельности органов внутренних дел: Сб. нормативно-правовых актов. – Т.1 / Отв. ред. В.А. Васильев. – М., 2001. – С. 314–325.

⁴⁰ Участковый_уполномоченный_полиции // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: – URL: <http://ru.wikipedia.org/wiki>. (дата обращения: 18.03.2018).

фойдаланишига рухсат этилади¹²⁸. Маъмурий ҳудудларда ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишда патруль-пост хизмати ходимларининг ўрни катта. Ҳозирги кунда улар маъмурий ҳудудларда жамоат тартиби ва хавфсизлигини таъминлаш, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш, жиноятчиликка қарши кураш ва жазоларни ижро этиш бўйича полициянинг кенг ваколатлар доирасига эга ишончли вакилдир¹²⁹. Шериф маъмурий ҳудудларда ҳуқуқбузарликларнинг ҳолати бўйича тўлиқ жавобгар бўлиб, хизмат ҳудудида бу борада бирмунча мустақил ва кенг ҳуқуқларга эга, шунингдек ҳуқуқни қўллашда деярли барча ҳокимият ваколатларидан фойдаланади, фаолияти маҳаллий бюджет ҳисобидан молиялаштирилади¹³⁰. Шерифлик хизматларининг АҚШ ҳуқуқни муҳофаза қилиш идоралари тизимидаги ўрни шунчалик каттаки, уларнинг қонунийликни таъминлаши – айрим штатларда Конституцияни таъминлашга тенглаштирилган, айрим Конституцияларда шерифларнинг мажбуриятлари аниқ белгилаб берилган. АҚШ полициясида шерифлар турли штатларда турлича тартибда 4–6 йил муддатга тайинланадилар. Жумладан, Род Айленд, Гавайи маъмурий ҳудудларида улар шахсан губернатор томонидан тайинланади. Калифорнияда бу лавозимга ҳуқуқни муҳофаза қилиш тизимида тўрт йиллик иш стажига эга бўлган ходимлар тайинланса, Айдахо, Миссисипи, Оклахома, Канзас штатларида шерифликка номзод бўлган шахслар махсус ўқув курсини ўташи шартлиги белгиланган¹³¹. Давлатнинг айрим маъмурий ҳудудлари, хусусан Айова-Ситида шерифга хизмат фаолиятини олиб боришда ўзининг ёрдамчилари ва бошқа масъул ходимларни бевосита лавозимга тайинлаш ва озод қилиш ваколати берилган. Умуман олганда, шериф кўплаб округларда «тинчликни сақловчи», айти вақтда, «округдаги асосий расмий шахс» ҳам ҳисобланади. Шерифга оммавий тартибсизликларни бартараф этишда ва ҳибсга олишда округдаги барча эркак фуқароларнинг кўмагидан фойдаланиш, жиноятларни суриштириш, патруллик қилиш, йўл ҳаракати хавфсизлигини назорат қилиш каби ваколатлар билан бир қаторда, муниципал турмаларнинг аҳволи учун жавобгарлик ҳам юклатилган. Бу эса шериф ваколатлари доирасининг қанчалик кенглигини яққол кўрсатади.. Хулоса ўрнида шуни айтиш керакки, жамоат тартиби ва хавфсизлигини таъминлашда полициянинг жамоатчилик билан мунтазам

¹²⁹ Кваша Л. Ф. Особенности правового статуса шерифа и его значение для правового регулирования деятельности местной милиции // Местное самоуправление: теория и практика. Труды Академии Управления. – М., 1998. – С. 198.

¹³⁰ Собиров М.С., Норов В.И. Поездка в Америку: отчет, впечатления, опыт. – Т., 1991. – С. 6. 5

¹³¹ Кваша Л. Ф. Особенности правового статуса шерифа и его значение для правового регулирования деятельности местной милиции // Местное самоуправление: теория и практика. Труды Академии Управления. – М., 1998. – С. 199.

ҳамкорлигини таъминлаш орқали, биринчидан, маҳаллий даражада жамоат тартиби ва хавфсизлигини самарали таъминлашга, иккинчидан, ҳудудда жамоат тартиби ва хавфсизлигини таъминлаш учун нафақат полиция, балки жамоатчиликнинг ҳам масъул эканлигини тушуниб этишга эришилади. Аҳоли турар жойларида жамоат тартиби ва хавфсизлигини таъминлашнинг шакл ва усуллари. Хорижий давлатлар ички ишлар органлари жамоат тартиби ва хавфсизлигини сақлашда бир қатор усуллардан фойдаланадилар. Патруллик қилиш бу борадаги асосий усуллардан бири бўлиб, ички ишлар органлари ходимининг айрим маҳаллий яшовчилар билан тўсатдан учрашиб қолиши эмас, балки маъмурий ҳудуддаги жамиятнинг барча бўғинлари билан фаол алоқада бўлиш, намунали ўзаро муносабат ўрнатиш ва маслаҳатлар бериш ҳақида амалий келишувлар тузишга қаратилган режали тадбирларни назарда тутуди¹³². Кўплаб давлатлар ички ишлар органлари шахсий таркибининг 60–75 фоизини патруллик хизматлари ташкил этиши ҳам фаолиятнинг ушбу турига бўлган катта эътибордан далолатдир. Патруллик қилиш ҳудуд ва жиноятчиликнинг интенсивлиги даражасини инобатга олган ҳолда ошкора ва ноошкора йўллар билан ҳуқуқ-тартиботга қарши тайёрланаётган ҳуқуқбузарликларни аниқлаш, уларнинг олдини олишга қаратилган тезкор, мақсадга йўналтирилган фаолият бўлиб, жиноятчига қарши жамият ҳимоясининг биринчи чизиғидир. Патруллик нарядлари хизмат фаолияти мобайнида ҳуқуқбузарликларнинг олдини оладилар, йўл ҳаракатини тартибга соладилар ва назорат қиладилар, яширинган жиноятчиларни қидириб топишда иштирок этадилар, бошқа тармоқ хизматлари учун керакли маълумотларни тўплайдилар ҳамда турли фавқулодда вазиятларда фуқароларга ёрдам кўрсатадилар. Ривожланган мамлакатлар полициясининг патруллик хизматларига замонавий техник таъминот хос бўлиб, бу нарядларнинг юқори сафарбарлигига эришиш имконини беради. Масалан, Вашингтонда жиноят ҳақида хабар тушгач, патруль бўлинмаси диспетчерлик пунктдан ўртача 2,5–3 минут ичида воқеа жойига етиб боришга қодир. Патруль нарядлари ахборот таъминотига ҳам катта эътибор қаратилган. Улар алоқа воситалари ва компьютер техникаси билан яхши қуроллангани боис керакли маълумотни тезда ахборот марказининг маълумотлар базасидан олиш имконияти мавжуд. Кейинги йилларда ривожланган мамлакатларда полициянинг жамоат тартиби ва хавфсизлигини таъминлаш фаолиятини енгиллаштириш мақсадида катта кўчалар ва посёлкаларда видеокузатув ускуналари ўрнатила бошланди. ХХИ асрнинг бошларида бу борада Буюк Британияда катта эътибор Лондон шаҳрига қаратилган эди. 1999 йилда Қироллик ИИВ пойтахтнинг биргина кўча

¹³² Работа полиции в обществе: Пособие для преподавателей/ Ин-т. «Открытое общества». – М. 2001. – С. 12.

жиноятчилиги нисбатан кўп содир этиладиган шарқий марказий туманига 144 та кузатув камераси ўрнатган¹³³. Мазкур камераларда олинган ҳуқуқбузарлик ёки жиноятга оид суратлар орқали иш олиб бориш полицияга катта қулайлик яратади. Хорижий давлатларда жамоат тартиби ва хавфсизлигини таъминлашда кенг қўлланиладиган усуллардан яна бири – «муаммони ҳал қилиш» бўлиб, у полиция томонидан қўлланиладиган замонавий усулларни ўз ичига олган янги иш усули ҳисобланади. Эътибор берсак, полициянинг анъанавий иш усули ҳуқуқбузар ёки жиноятчининг шахсини аниқлаш ва уларни жазолашга қаратилган. Бироқ, ишга бундай ёндашиш ҳамма вақт ҳам кутилган натижани беравермайди. Муаммони ҳал қилишда полиция жамиятда ҳуқуқбузарлик ёки жиноят содир этилишига олиб келадиган муаммо ва сабабларни ўрганади ҳамда уларни бартараф қилиш чоралари кўради. Қолаверса, мазкур усул жиноятга мойил шахсларнинг жинойий йўлни танлашига сабаб бўладиган, ҳаётидаги мавжуд муаммоларини аниқлаш ҳамда бартараф этишни назарда тутуди¹³⁴ ва кенг жамоатчилик ёрдамига таянади. Бугунги кунда муаммони ҳал қилиш усулининг жамиятдаги ўрнини мунтазам равишда ўрганиб бориш мақсадида Европа давлатларининг кўпчилигида «САРА», «Муаммони таҳлил қилиш модули», «Муаммони ҳал қилиш учбурчаги» деб номланган турли моделлардан фойдаланилади. Бу моделлар муаммони ҳал қилишнинг турли босқичларида уни самарали амалга оширишга шароит яратади ҳамда мазкур усулнинг фуқароларга берган нафани баҳолаш имконини беради¹³⁵. Юқоридаги илмий таҳлиллар ички ишлар органларини бошқаришнинг полиция тизими қарор топган мамлакатларда ҳам маъмурий ҳудудларда жамоат тартиби ва хавфсизлигини таъминлашда таянч пунктлари ўзига хос ўринга эга эканлигини яққол кўрсатди. Республикамиз ИИБ тизимида амалга оширилаётган ислохотларда бир қатор олимлар ва мутахассислар хорижий давлатларнинг илғор тажрибалардан келиб чиқиб, мамлакатимиз ички ишлар органларининг тузилишини қайта кўриб чиқиш ва полиция тизимига ўтиш мақсадга мувофиқлигини таъкидлашади¹³⁶. Хорижий давлатлар маъмурий ҳудудларида жамоат тартиби ва хавфсизлигини таъминлаш тажрибасини илмий таҳлил қилиб, шундай хулосага келиш мумкинки, мамлакатимиз ички ишлар органлари тизимида босқичма-босқич амалга оширилаётган ислохотлар истиқболда

¹³³ Губанов А. В. Полиция зарубежных стран. Организационно-правовые основы, стратегия и тактика деятельности. – М., 1999. – С. 96. 62

¹³⁴ Мухторов Ж. С. Муаммони ҳал этиш – жиноятларнинг олдини олишдаги янги усул // Ҳозирги замон ҳуқуқшунослик илмини эгаллаш йўлида: Илмий мақолалар тўплами. – Т., 2004. – Б. 204–208.

¹³⁵ Наилучшая практика построения партнерства между полицией и обществом / Составлено старшим советником Генерального секретаря ОБСЕ по вопросам полицейской деятельности. – Вена, 2008. – С. 29–30.

¹³⁶ Таджиханов У. Ҳуқуқий ислохотлар: муаммолар ва истиқболлар // Ҳуқуқ–Право–Law. – 2000. – № 1. – Б.

Ўзбекистонда полиция тизимининг жорий этилишига олиб келганда ҳам ушбу тизимда таянч пунктлари жамоат тартиби ва хавфсизлигини таъминлаш, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш, жиноятчиликка қарши кураш ҳамда аҳолининг ҳуқуқий маданиятини юксалтиришнинг марказий субъекти бўлиб қолаверади.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Ички ишлар органларининг профилактик фаолиятини бошқариш: Дарслик / Б.А. Матлюбов, Ў.Х. Мухамедов, А.С.Турсунов, З.А.Амиров, Б.Ф.Алимов. Масъул муҳаррир Б.А. Матлюбов – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2018. – 295 б.

2. Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси: Дарслик./Б.А.Матлюбов, А.С.Турсунов, С.Б.Хўжақулов ва бошқ.-Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2020.-294 б.

3. Ички ишлар органлари профилактик фаолияти: Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси фаолияти мутахассислиги учун: Маърузалар курси / А.С. Турсунов, И. Исмаилов, И.Ю. Фозилов, Б.Ф. Алимов, З.А. Амиров, С.Б. Хўжақулов, Қ.А. Саитқулов, Ш.Р. Ғофуров; Масъул муҳаррир Б. А. Матлюбов – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2018. – 489 б.

4. Профилактика инспекторларининг маъмурий ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишларни юритиш фаолияти: Маърузалар курси / А.С. Турсунов, Қ.А. Саитқулов ва бошқ.. Масъул муҳаррир Б.А. Матлюбов.– Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2018. – 125 б.

5. Ўзбекистон Республикасининг «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги қонунига илмий-амалий шарҳ: Қонунга илмий-амалий шарҳ / Муаллифлар жамоаси. Масъул муҳаррир Б.А. Матлюбов. Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2018. Б. 158.

6. Ўзбекистон Республикасининг «Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси тўғрисида»ги қонунига илмий-амалий шарҳ / Б.А. Матлюбовнинг умумий таҳрири остида. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2018. –133 б.

7. А.С.Турсунов, Ш.А.Ғаниев, А.Ш.Муродов, С.Қ.Валиев, А.Д.Эрназаров, А.Ҳ.Муҳиддинов. Фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари ҳамда жамоат тартибига тажовуз қиладиган айрим турдаги маъмурий ҳуқуқбузарликлар бўйича расмийлаштириладиган маъмурий процессуал ҳужжатлар намуналари: Ўқув-услубий қўлланма / Масъул муҳаррир: Б.А.Матлюбов. – Т., Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2019. □ 145 б.

8. А.С.Турсунов, Ш.А.Ғаниев, Ф.А.Примов, Х.Д.Сарабеков Х.Э. Ахмедов, Ж.Т.Рўзиев. Профилактика инспекторлари томонидан маъмурий ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишларни кўриб чиқишда

расмийлаштириладиган процессуал ҳужжатлар намуналари: Ўқув-услубий қўлланма / Масъул муҳаррир: Б.А.Матлюбов. – Т., Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2019. 99 б.

9. А.С. Турсунов, Б.Ф. Алимов, Қ.А. Саитқулов. Ички ишлар органларида юритиладиган профилактик ҳисоб ҳужжатлари намуналари тўплами: Ўқув-услубий қўлланма. – Т.:Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2019. 64 б.

10. Профилактика инспекторлари томонидан алоҳида тоифадаги шахслар бўйича расмийлаштириладиган ҳужжатлар намуналари. Ўқув-услубий қўлланма / А.С.Турсунов, Ш.А.Ғаниев, С.Б.Хўжақулов ва бошқ. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2019. – 66 б.

11. Турсунов А.С. Муродов А.Ш. ва бошқ. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг ҳуқуқбузарликлар профилактикасига доир муносабатларни тартибга солувчи қарорлари тўплами. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2020. – 192 б.;

12. Муродов А.Ш., Пулатова Ш.А. Зўравонликдан жабрланганлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва зўравонликни олдини олиш: Услубий қўлланма. – Т., 2019. 67-б.;